

# DOUĂ PISTOALE BALCANICE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE PIATRA-NEAMȚ

## TWO BALKAN-TYPE PISTOLS FROM THE COLLECTIONS OF THE PIATRA-NEAMȚ HISTORY AND ARCHAEOLOGY MUSEUM

*Mihai Tudosă\**

**Abstract:** In the recent years, the Romanian historiography began to embrace the Oriental-Balkan influences and legacy of the Medieval and Early-Modern Romanian Principalities. The present article aims to describe two interesting Balkan pistols from the collections of the Piatra-Neamț History and Archaeology Museum which were displayed in 2021 for an exhibition about Tudor Vladimirescu. Both of the pistols were initially flintlocks (moreover, one of them was initially a flintlock musket) produced at the end of the 18<sup>th</sup> century or at the beginning of the 19<sup>th</sup> century, later transformed in order to use percussion caps instead. The analysis of those guns offers us precious information about the technical evolution of the firearms, alongside the inventory and imaginary of the warriors from a past age characterised by great changes for all of Europe.

**Keywords:** Balkan pistol, Kubur pistol, flintlock musket, percussion cap handguns

Adeseori evitate, trecute cu vederea ori chiar negate de către istoriografia românească, influențele și moștenirea orient-balcanică, deosebit de pregnante în spațiul moldo-valah mai ales în perioada fanariotă, au început să fie revigorată în ultimii ani. Astfel, fascinația perioadei în care cele două țări române s-au aflat între Orient și Occident s-a extins parțial și către anii de dinaintea ei. Conceptul contemporan asupra istoriei, culturii și modului de comunicare către public a dus la rezultate încurajatoare precum lucrarea *Arnăuții în Țările Române (secolele XVIII-XIX)* a lui Claudiu-Ion Neagoie, cu ilustrații de Cătălin Drăghici, extinderea epocilor/tipologiilor reconstituite de asociația *Historia Rediviva* la cea a mercenarilor balcanici din epoca premodernă și expoziția *Periplu Istorice. De la Tudor Vladimirescu la renașterea națională*, din care au făcut parte piesele la care face referire acest articol.

Expoziția sus-amintită s-a desfășurat la Muzeul de Artă Piatra-Neamț (care a preluat găzduirea unor evenimente și expoziții temporare de la Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț în perioada lucrărilor de restaurare și refacere a expoziției sale permanente) în aprilie-august 2021, ca rezultat al colaborării Complexului Muzeal Național Neamț cu instituții precum Muzeul Național de Istorie a României, Muzeul Municipiului București, Complexul Muzeal „Julian

Antonescu” Bacău și Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”<sup>1</sup>. Aceasta a reușit să aducă în fața publicului expozate deosebit de valoroase precum Proclamația de la Padeș, Sabia lui Tudor Vladimirescu și celebrul său portret realizat de Theodor Aman, dar mai ales un concept nou de prezentare; astfel, s-a reușit realizarea unei fresce a societății românești în epoca de mari schimbări și evenimente din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în care vizitatorii de toate vârstele să poată fi introduși într-o manieră științifică, dar totuși prietenoasă și pe înțelesul lor. Cele două pistoale au stat la loc de cinste în expoziție, lângă portretul lui Tudor Vladimirescu, așezate simetric față de sabia acestuia, într-o vitrină care cuprindea și un corn pentru praf de pușcă, un potir, mai multe cărți și o litografie a luptei eteriștilor cu turcii de la mănăstirea Slatina (Fig. 1). Acestea sunt potrivite tematicii expoziției, deoarece, din punct de vedere tipologic, au fost produse într-o zonă apropiată spațiului românesc, spre începutul secolului al XIX-lea.

Apărute inițial în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, pistoalele au constituit arme specifice cavaleriei, dar și ofițerilor, căpătând încă de la început și un statut de piese de prestigiu. Datorită dimensiunilor reduse, acestea erau considerate arme ideale pentru autoapărare, astfel încât se regăseau adeseori și la civili precum comercianți, persoane înstărite, politicieni, gărzi de corp ori călători, având în vedere pericolele întâlnite adeseori pe drumurile Principatelor. Caracterul de arme de prestigiu ducea la realizarea unor decorații care variau de la cele standard (prin sculptură și incizare) până la personalizări complexe, în care erau folosite pietre semiprețioase, metale comune (aliaj de cupru) ori prețioase (aur, argint), precum și sculpturi ori gravuri care cuprind o gamă largă de simboluri balcanice/orientale. Armele albe și de foc în stil balcanic/oriental apar episodic în lucrările românești despre arme din colecții muzeale<sup>2</sup>, însă, cu excepția unor piese atribuite personalităților marcante, acestea nu au beneficiat de descrieri detaliate, astfel încât consider necesar demersul analizării celor două pistoale la care face referire articolul de față. Ambele piese intră în categoria așa-ziselor pistoale balcanice, cunoscute și sub denumirea de *kubur/kubura*<sup>3</sup>, var. românească *cubur/cumbură*<sup>4</sup> (termen prezent în majoritatea limbilor balcanice, desemnând atât arma propriu-zisă, cât și tocul specific). Acestea se diferențiază de armele de mână asemănătoare din alte zone ale Europei prin mai multe elemente; în primul rând, tipologia lor este sensibil distinctă, având o geometrie diferită a mânerului și un aspect general mai alungit; de asemenea, acestea erau produse adesea în ateliere mici (industrializarea și-a făcut simțită prezența în Balcani relativ târziu, astfel încât chiar și în centrele mai importante de producție armele erau făurite tot prin metodele clasice), fiecare fiind aproape unicat prin micile particularități datorate factorului uman și tehnicii

\* Muzeograf, Complexul Muzeal Național Neamț. Doctorand, Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași.

<sup>1</sup> Mihaela-Cristina Verzea (ed.), 2021, p. 8

<sup>2</sup> Vlădescu, König, Popa, 1973, *passim*.

<sup>3</sup> Mulasmajic, 2011, p. 157.

<sup>4</sup> Cioranescu *et al.*, 2001, p. 220.

de realizare aferente, dar și al personalizărilor intenționate. Pistoalele cu cremene s-au răspândit treptat dinspre Constantinopol în întreaga zonă europeană de dominație a Imperiului Otoman începând cu secolul al XVII-lea și au fost folosite de către unele forțe armate neregulate până spre finalul secolului al XIX-lea (Fig. 2). Cele două pistoale fac parte din colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț începând cu toamna anului 1978, când au fost transferate de la Muzeul din Deva ca parte a efortului de reorganizare a expoziției permanente, deschise în sediul nou, extins al instituției muzeale nemțene (în clădirea de pe strada Chimiei, astăzi Mihai Eminescu, construită între anii 1910-1912, fostă primărie și judecătorie, astăzi înscrisă pe lista monumentelor istorice cu numărul NT-II-m-B-10560). Având în vedere tipologia acestora, pot deduce originea lor mai îndepărtată prin prisma unei capturi din ultimului război dintre habsburgi și otomani (1788-1791), din perioada de ocupație austriacă a Principatelor Române cu ocazia Războiului Crimeii (1854-1857) ori a unei achiziții private de la un arnăut, dată fiind dotarea orientală a acestora. Având în vedere că, deși numărul arnăuților domnești a scăzut foarte mult după evenimentele de la 1821, unii se refugiaseră în Transilvania, iar alții rămăseseră în slujba boierilor, stabiliseră legături de rudenie cu localnicii din Principate ori își cumpăraseră proprietăți, ocupându-se inclusiv cu ateliere de producere a armelor<sup>5</sup>, consider ultima variantă drept cea mai plauzibilă, deoarece explică inclusiv modificările ulterioare aduse pistoalelor.

În continuare, voi face o descriere analitică a pieselor:

Pistolul cu număr de inventar 3715 (Fig. 3), de factură balcanică, bogat decorat, a folosit inițial un sistem de dare a focului cu amnar și cremene, ulterior schimbat într-unul cu cocoș și capse de percuzie. Acesta are lungimea maximă (din capătul bulbului mânerului până la vârful țevii) de 520 mm, lungimea țevii de 290 mm, lățimea maximă (măsurată în dreptul șurubului care fixează cocoșul-percutor) de 46 mm, iar diametrul țevii, acum deformată în urma uzurii datorate folosirii intensive, măsoară aproximativ 16 mm, ceea ce reprezintă un calibru obișnuit pentru armele epocii (adeseori pistoalele și flintele aveau același calibru, pentru ușurarea producției muniției). Materialele din care acesta a fost realizat sunt lemnul nobil de esență tare (nuc), oțelul și aliajul de cupru (cel mai probabil alamă/bronz). Piesele din oțel au fost realizate prin forjare, incizare și găurire, cele din lemn prin fasonare și sculptare, iar cele din aliaj de cupru prin turnare, incizare și batere, fiind prinse între ele cu șuruburi și nituri. Arma a fost produsă la finalul secolului al XVIII-lea sau la începutul secolului al XIX-lea, mecanismul de dare a focului fiindu-i schimbat spre mijlocul/a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pot aduce ca argument pentru schimbarea acestei caracteristici în detrimentul fabricației întregii arme cu sistemul de dare a focului cu capse prin faptul că atât cocoșul-percutor, cât și suportul pentru capse (numit *țâță* în terminologia epocii, datorită formei globulare ori pătrate, având la capăt un tub scurt) sunt mai puțin corodate decât platina și țeava, iar pe platină se poate observa atât decupajul pentru țigăiță, cât și

---

<sup>5</sup> Claudiu-Ion Neagoe, 2022, p. 172-176.

urmele niturilor care țineau arcul amnarului (ambele caracteristice sistemului de dare a focului cu cremene). Țeava lisă (neghintuită) este fabricată din oțel și are formă tronconică, groasă spre capete și subțire la mijloc, octogonală în partea dinspre spate, fiind prevăzută în partea din față și cu un cui al cătării (*tel*, în terminologia epocii) din oțel, îmbinat în coadă de rândunică. Țeava este decorată prin sculptare cu motive vegetale, iar spre mijlocul său se pot observa câteva litere în relief (S.N/I sau S.M, posibil inițialele cumpărătorului) (Fig. 4). Este posibil ca inițial aceste incizii să fi fost umplute cu fir sau foiță de aur. Țeava era fixată de uluc prin monturi metalice perforate, cu corespondență pe ambele părți ale ulucului prin care se treceau nituri, respectiv de mâner printr-o limbă din oțel dublată de o placă din aliaj de cupru, prinse cu un șurub din oțel și un nit din aliaj de cupru.

Mânerul și ulucul sunt realizate dintr-o singură bucată de lemn de nuc, tratat prin aplicarea unui strat de baie pentru a-i închide și mai mult culoarea. Ulterior fasonării, acestea au fost decorate prin sculptare cu motive vegetale și geometrice. Mânerul este decorat pe spate și laterale cu un oval din metal moale (posibil plumb) care are în centru motive geometrice (totodată fiind posibilă și reprezentarea stilizată a unei flori), cu mai multe incizii umplute cu fir metalic din aliaj de cupru (cu motive geometrice — spirală, războinice — sabie orientală de tip *simsir*, numele său fiind cunoscut și ca *șamșir* ori *shamsir*<sup>6</sup>, dar și aducătoare de noroc — potcoava și sigiliul lui Solomon/steaua lui David) (Fig. 5). La capăt, mânerul este prevăzut cu un bulb din alamă, fixat prin înșurubare și prin două limbi din același material; acesta este fațetat și format din două părți, cea superioară cu formă de sferă turtită la poli, având pe laterale motive vegetale (spicul), iar cea inferioară în formă de piramidă octogonală. Platina este realizată din oțel și decorată prin incizare cu motive vegetale, iar contraplatina este realizată din aliaj de cupru, ambele fiind prinse cu nituri și șuruburi. Suportii vergelei de încărcare și garda trăgaciului sunt fabricate din aliaj de cupru, iar trăgaciul este realizat din oțel forjat, cu formă ergonomică și decorat prin curbarea către spate a părții sale inferioare. Mecanismul de dare a focului este poziționat pe partea dreaptă a armei. Cocoșul-percutor a fost decorat prin forjare și pilire, în urma cărora s-a realizat un contur vegetal, fiind totodată prevăzut cu încrustații diagonale adânci pe partea superioară (numită *creastă*, în terminologia epocii), cu scopul îmbunătățirii preciziei în timpul folosirii. Acesta are trei poziții: cea coborâtă, obținută după acționarea trăgaciului și folosită la transport, cea intermediară, echivalentă siguranței de la armele contemporane, care permitea purtarea pistolului cu capsă și glonț pe țeavă în relativă siguranță, deoarece în această poziție nu se putea acționa trăgaciul, respectiv cea superioară, obținută prin tragerea în spate a cocoșului, care face arma pregătită de utilizare. Pistolul se încărca pe la gura țevii, cu proiectile sferice din plumb, care se obțineau prin turnarea metalului în forme speciale. Merită menționată apariția unui pistol aproape identic pe piața de arme obsolete din Marea Britanie<sup>7</sup>, singurele diferențe vizibile din fotografiile anunțului de vânzare fiind

<sup>6</sup> Nicoleta König, Florin Georgescu, 2014, p. 43

<sup>7</sup> *TURKISH FLINTLOCK PISTOL*, în *Arundel Militaria*, [http://www.deactivated-guns.co.uk/obsolete-calibre-firearms/turkish-flintlock-pistol/prod\\_9078.html](http://www.deactivated-guns.co.uk/obsolete-calibre-firearms/turkish-flintlock-pistol/prod_9078.html), accesat la 01.03.2023.

sistemul de dare a focului original, ornamentațiile mai simple de pe mâner și sistemul de dare a focului original (Fig. 6).

Cel de-al doilea pistol, cu numărul de inventar 3714, a suferit intervenții mult mai profunde (Fig. 7). Astfel, pe lângă schimbarea sistemului de dare a focului, susținută de caracteristici identice pistolului descris anterior, acesta a fost transformat dintr-o flintă prin tăierea patului, ulucului și țevii. Pentru acesta, transformările au fost mult mai rudimentare, realizate probabil de un meșter mai puțin priceput. În ce privește dimensiunile, acesta are lungimea totală de 480 mm, lungimea țevii de 295 mm, lățimea maximă (în dreptul prinderii cocoșului-percutor) de 50 mm, iar calibrul de 16 mm, cu mici diferențe datorate deformării țevii în urma folosirii repetate. Datele referitoare la producție și modificare sunt asemănătoare cu cele ale primului pistol. Țeava este tot de formă tronconică, subțiată spre mijloc și octogonală spre partea din spate, la acest pistol tranziția fiind însă mult mai fină (Fig. 8). Aceasta este foarte bogat decorată cu incizii peste care s-a fixat fir de aur, care descriu motive geometrice și vegetale (între care laleaua, unul dintre cele mai cunoscute simboluri ale Imperiului Otoman), precum și un cartuș cu câteva litere acum neinteligibile care descriau probabil numele proprietarului ori, mai puțin probabil, al producătorului. Țeava este fixată de uluc printr-un colier din tablă de fier strâns prin dornuire, prinderea de mâner fiind realizată printr-un șurub și nit din fier sau oțel.

Mânerul și ulucul sunt fabricate dintr-o singură bucată de lemn, de data aceasta de esență moale și culoare deschisă (posibil tei), prelucrată inițial prin fasonare și șlefuire și ulterior prin tăiere. Ulucul nu este prevăzut cu orificii ori monturi pentru vergeaua de încărcare, iar mânerul se termină cu o placă dreaptă din aliaj de cupru prinsă cu mici cuie, cu scopul de a-l proteja de umezeală și de a-l face mai rezistent, fiind capabil inclusiv de folosire ca armă de lovire în cazul unei defecțiuni ori a terminării muniției. Singura posibilă modalitate de decorare a celor două părți din lemn a fost prin două rânduri de orificii în partea superioară a mânerului, posibil inițial umplute cu ținte sau ca modalitate de fixare a unui alt element (de exemplu, un alt colier). Mecanismul de dare al focului este schimbat dintr-unul cu capse într-unul cu cremene prin înlocuirea amnarului și a tigăiței cu un suport de capse, respectiv cu înlocuirea cocoșului port-cremene cu unul percutor. Elementele noului sistem de dare al focului sunt fabricate într-un stil mai rudimentar decât în cazul primului pistol descris, astfel încât suportul pentru capse este potrivit imperfect în locul fostei tigăițe, iar cocoșul, deși prevăzut tot cu trei poziții, nu este prevăzut cu incizii pentru îmbunătățirea aderenței. Trăgaciul are formă semicirculară, iar garda sa a fost cel mai probabil schimbată deoarece descrie un spațiu foarte mic pentru punerea degetului pe trăgaci. Inițial, pistolul a fost o flintă (pușcă cu cremene) deosebită, cel mai probabil aparținând unui militar cu statut înalt (având în vedere calitatea oțelului țevii și mai ales decorațiile sale), însă modificările în stil rudimentar trimit exclusiv la folosirea sa de către civili care au mizat pe funcționalitatea și nu pe valoarea obiectului. Cele două pistoale vor face parte din noua expoziție permanentă a Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, în sala care va descrie începutul secolului al XIX-lea. Starea lor de

conservare este relativ bună, însă unele lucrări de restaurare ar fi binevenite (pentru ulucul pistolului cu nr. inv. 3715, respectiv pentru cocoșul, platina și suportul de capse al pistolului cu nr. inv 3714). Pe lângă vechimea lor, ambele arme sunt importante prin prisma informațiilor pe care le oferă despre evoluția tehnicii, inventarul și imaginarul războinicilor unei epoci de mari schimbări pentru întreaga Europă.

## BIBLIOGRAFIE

- Cioranescu, Alexandre *et al.*, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum I.O, București, 2001.
- König, Nicoleta, Georgescu, Florin, *Arme din colecția Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2014.
- Mulasmajic, Nusret, *Bosnian-English Dictionary. Turcisms, Colloquialisms, Islamic Words and Expressions*, AuthorHouse, Bloomington, IN, 2011.
- Neagoe, Claudiu-Ion, *Arnăuții în Țările Române (secolele XVIII-XIX). Studiu istoric*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2022.
- Verzea, Mihaela-Cristina (ed.), *Periplu istoric. De la Tudor Vladimirescu la renașterea națională. Catalog de expoziție*, Editura Constantin Matasă, Piatra-Neamț, 2021.
- Vlădescu, Cristian, König, Carol, Popa, Dan, *Arme în muzeele din România*, Editura Meridiane, București, 1973.

## Sitografie

*TURKISH FLINTLOCK PISTOL*, în *Arundel Militaria*, [http://www.deactivated-guns.co.uk/obsolete-calibre-firearms/turkish-flintlock-pistol/prod\\_9078.html](http://www.deactivated-guns.co.uk/obsolete-calibre-firearms/turkish-flintlock-pistol/prod_9078.html), accesat la 01.03.2023.

#### Lista ilustrațiilor:

Fig. 1. Poziția pistoalelor în expoziție și vitrină.

Fig. 2. Pistoale balcanice cu cremene/capse folosite de militari din Muntenegru la finalul secolului al XIX-lea. Din Grossman S.J., *Albumul armatelor europene*, București, Editura Haimann, 1891 (Colecții Speciale BCU Iași).

Fig. 3. Pistolul cu nr. inv. 3715, vedere stânga-dreapta.

Fig. 4. Pistolul cu nr. inv. 3715, vedere de sus.

Fig. 5. Ornamente de pe mânerul pistolului cu nr. inv. 3715.

Fig. 6. Un pistol asemănător scos la vânzare pe un site britanic de arme obsolete, vedere stânga-dreapta.

Fig. 7. Pistolul cu nr. inv. 3714, vedere din dreapta.

Fig. 8. Pistolul cu nr. inv. 3714, vedere de sus.

Fotografiile cu pistoalele/expoziția și editarea acestora a fost realizată de Florin-Daniel Ghimiș, fotograf al Complexului Muzeal Național Neamț.

#### List of illustrations:

Fig. 1. Position of the pistols in the exhibition/showcase.

Fig. 2. Balkan pistols (with flintlock or caplock system) used by Montenegrin troops at the end of the 19<sup>th</sup> century. From Grossman S.J., *Albumul armatelor europene*, București, Editura Haimann, 1891 (Colecții Speciale BCU Iași).

Fig. 3. The pistol with the inventory number 3715, left-right side view.

Fig. 4. The pistol with the inventory number 3715, view from above.

Fig. 4. Grip ornaments of the pistol with the inventory number 3715.

Fig. 6. A very similar pistol found on a British obsolete firearms website, left-right side view.

Fig. 7. The pistol with the inventory number 3714, right side view.

Fig. 8. The pistol with the inventory number 3714, view from above.

The photographs and the photo editing of the pistols and of the exhibition were made by Florin-Daniel Ghimiș, photographer of the Neamț National Museum Complex.



**Fig. 1. Poziția pistoalelor în expoziție și vitrină.**



# Muntenegru.

**I**n principatul Muntenegru nu e nevoie de o lege militară obligatorie pentru toți. Muntenegreii, viguroși, resboinic, silbatici, ca natura muntoasă a țerei și iubitori de libertate, înțeleg

ei însăși că fie care bărbat apt pentru armată, trebuie să poartă armă și să fie exercitat în mânăuirea ei, din frageda tinereță.

De aceea Muntenegru nu posedă o



Ostaș muntegrea



Ofițer muntegrea

**Fig. 2. Pistoale balcanice cu cremene/capse folosite de militari din Muntenegru la finalul secolului al XIX-lea. Din Grossman S.J., *Albumul armatelor europene*, București, Editura Haimann, 1891 (Colecții Speciale BCU Iași).**



**Fig. 3. Pistolul cu nr. inv. 3715, vedere stânga-dreapta.**



**Fig. 4. Pistolul cu nr. inv. 3715, vedere de sus.**





**Fig. 5. Ornamente de pe mânerul pistolului cu nr. inv. 3715.**



**Fig. 6. Un pistol asemănător scos la vânzare pe un site britanic de arme obsolete, vedere stânga-dreapta.**



**Fig. 7. Pistolul cu nr. inv. 3714, vedere din dreapta.**



**Fig. 8. Pistolul cu nr. inv. 3714, vedere de sus.**